

егемен

Қазығастан

Сейітжан

Өмірде тағдыр табыстырған, бірге өсіп, біте қайнасқан бір адамдарың болады. Бұл күнде Семей қаласында тұратын қадірлі карт Сейітжан Тәбәрікұлы мен үшін сондай кісі. Қысқа ғұмырда ұзақтан сыйласып келе жатқан ағаны алғаш рет 1964 жылы жаз айында Аягөз өзені бойындағы шопандар тойында сыртынан көрдім. Кең маңдайлы, мығым денелі, қара торы жігіт ағасы бәйгені басқарып ат үстінде жүрді. Мен онда бәйгеге шабуға барған шабандоз бала едім. Келесі жылы Шұбартау Аягөзден бөлініп, өз алдына аудан болып құрылғанда Сейітжан ауыл шаруашылығы басқармасы бастығының орынбасары болып келді.

Менің әкем ол кезде қой бағатын. Мал аралап келіп-кетіп жүрді. Келе-келе әкем екеуі достасып кетті. Екі құрдас бүгінге дейін араласып тұрады. Секен мен де бала кезден бауыр бастым. Секеннің анасы Қадиша ашық жүзді, әңгімешіл, дастарқаны мол, ақжарқын, көпшіл еді. Қолынан талай рет дәм таттық, әңгімесін тыңдадық. Әкесі Тәбәрік өз еңбегімен күн көрген, атбегі, сөзге шешен жан болыпты. Өмірде көрмегені жоқ. Тәбәрік пен Қадиша 32-жылдың аштығында бала-шағасын арқалап Сібірге дейін қаңғыған. Зобалаң жылдары талай жақын-жұрағатынан айырылған. Сейітжан сол аштық кезінде туған әпкесінен ажырап қалады. Күні бүгінге дейін сол кісіні іздейді.

Секенмен тағдыр табыстырған бір адам – қазақтың аяулы азаматы, белгілі қаламгер, атакты ақын Ілияс Жансүгіровтің немере інісі Талап Сұлтанбеков. Оқу бітіргеннен кейін Талапты арнаулы орындар полигонының ошағы – Дегелеңнің түбіндегі Абыралы ауданының орталығы Қайнар ауылына жолдамамен мұғалімдік қызметке жібереді. Кім білсін «халық жауының» тұқымын шалғайға әдейі шеттеткен болар. Әскерден оралған соң Секен Қайнар орта мектебінде тарих пәнінен сабақ беріп жүрген. Жаңа келген жас мұғалім Талаптың «халық жауы» Ілияс Жансүгіровтің туысы, ақын Дәмеш Берсүгірованың ұлы екенін білген соң көлеңкесінен қорқып, зәтте болып қалған жұрт үйіне жатқызуға сескенеді. Мектеп директоры жас мұғалімге жататын орын таппай қиналып тұрғанда Сейітжан: «Жүр!» – деп үйіне ертіп кетеді. Көпті көрген, талай тауқымет тартқан Тәбәрік пен Қадиша бір ұлы екеу болғандай қуана қарсы алады. Міне, содан басталған достық күні бүгінге жалғасып келеді. Соңынан ұлын іздеп Абыралыға барған қазақтың белгілі ақыны Дәмеш Берсүгірова сол сапардың әсерінен полигон туралы поэма жазады. Өзінің Қайнарда өткен жылдарын Талап: «Қайнар шын киелі жер, қасиетті ел екен. Менің фантаст-жазушы болуыма Абыралының тауы мен тасы себепкер болды. Тау биігі қиялымды шарықтатып, ұшар қанатымды қомдады. Қайнар мен үшін айтып сөзбен жеткізе алмастай өміріме бетбұрыс, жаңалық ашқан мекен», – деп еске алады. Өз өмірі туралы сөз қозғағанда Сейітжан ағаның аузынан тастамайтын үшінші бір адамы – Қайнар орта мектебінде сабақ берген шәкірті, тағдырлас, жерлес інісі, қоғам қайраткері, академик, жазушы, ғалым Рымғали Нұрғали. Абыралы ауданының полигонға айналып, қыршынынан қиылған жерлестерін көріп, қызғыштай шырылдап келе жатқан аға мен інінің қайраткерлігі кейінгі жастарға үлгі. Туған жерлері

көз алдында тозаққа айналған сол өңірдің перзенттері полигон қасіретін басқалардан гөрі қатты сезінетіні анық. Осыдан оншақты жыл бұрын екі ағама еріп, Абыралы ауданына барғаным бар. Сол сапарда жол бойына тоқтаған сәтте екеуінің аспанынан құс, суынан балық көрінбей кеткен туған жерлеріне күрсіне қарап, көздеріне жас алғанына куә болдым. Жүрекке жүк түсірген сол бір сәтті соңынан өлеңге айналдырған едім. Полигон жайлы сөз болғанда Сейітжан аға бала кезден бірге өскен досы, қазақтың аяулы азаматы, өнер білгірі, алабөтен тағдырлы Бақтажар Мекішев, белгілі ақындар Нұтфолла Шәкенов, Төлеужан Ысмайылов, Семей, Омбы мұрағаттарын жылдар бойы ақтарып, өз қаржысымен төрт томдық «Абыралы тарихын» шығарған іскер азамат Болат Нәсенов, тағы басқалар жөнінде де тебірене түседі. Саналы ғұмырында жақсылармен жанасып, өз өмірін әр қиырдағы талай жандармен ұштастырған, үнемі туыс, дос іздеп жүретін Секең көптеген басшы қызметтерде болды. Қайда, қай қызметте жүрсе де бетегеден биік, жусаннан аласа қалпынан өзгермеді. Мансаптың буына мастанбады. Туған тілінің, өз дінінің қамқоршысы болды. Ұлтын естен шығармады. Жасынан өнерді мұрат тұтқан, сөз қадірін терең сезінетін, әуелетіп ән шырқайтын, сегіз қырлы, бір сырлы Секең зейнеткерлікке шыққаннан кейін қарап отырмады. Орнынан түссе ойсырап қалатын әлдекімдерше шөгіп қалмады. Қолына қалам алып, өткен өмірін оймен шарлап, қағаз бетіне түсірді. Ел ішіндегі ескі сөздерді жинады. Жаңа Шұлбі ауданында атқару комитетінің төрағасы болып жүргенде, салынып жатқан су қоймасының орнындағы зираттар көшірілгенде, сондағы Абайдың немересі, Мағауияның қызы, Мұхтар Әуезовтің жары Кәмиланың сүйегіне иелік етіп, Ақшоқыдағы Құнанбай қорымына қайта жерленуіне мұрындық болғаны туралы жазды. Осы оқиғаны жазу барысында Кеңес өкіметінің қуғын-сүргініне ұшыраған Абай ұрпақтарының тағдырына терең бойлай түсті. Жанак ақынды зерттеп, ел аузында шашылып жүрген өлеңдерін жинап, оны жеке жинақ етіп шығарды. Сегіз Серінің ортаншы ұлы Мұсайын жазған «Ер Жиенбай мен қыз Балқия» поэмасын 1998 жылы «Өлке» баспасынан шыққан «Замана ағысы» кітабында жариялады. Зерттеушілердің назарына ілінбеген, Секең тапқан бұл қисса әдебиетке қосылған үлкен олжа. Онда орыс отаршыларына қарсы күрескен, Ертіс бойындағы Бәсентиін руынан шыққан Жиенбай батырдың ерлігі, оның ғашығы Балқия қыздың Сібірге айдалған арыстың артынан іздеп барған оқиғасы сөз болады. Жиенбайдың ерлігі Ермакты өлтірген Сәтбек батырды еске түсіреді. Ермак үшін емес, маржан термек үшін еңбек етті. Бойына біткен азын-аулақ талантын ұштай түсті. Әуелетіп ән салды, әуен шығарды. Белгілі ақын, өзінің жерлесі, марқұм Нұтфолла Шәкеновтің сөзіне шығарған «Қайнарым менің» әні республикалық баспасөзде жарияланып, елге тарады. Секеңнің қаламынан туған дүниелер Семей өңіріндегі оқырмандардың жүрегіне жол тапты. Әлдекімдерше өткен кеңестік замандағы дәуренін көксеп күрсінбеді, тәуелсіз аспанның таза ауасымен еркін тыныстап, ел аузындағы асыл мұралардың жұрнағын іздестіруге бел шешіп кірісті. Еңбегі еш кеткен жоқ. Басқасын айтпағанда, Жанак ақын жөнінде жинастырған дүниелері әдебиет тарихына мысқалдай болса да, қосылған

құнды үлес. Жанак әйгілі ақын, Абайдың өзі Жанакқа ден қойған. «Қозы-Көрпеш – Баян сұлу» жырының Жанак жырлаған нұсқасы көпке белгілі. Алайда, Жанак өлеңдері бізге там-тұмдап жеткенімен, өмірінің ұзын ырғасы көмескілеу еді. Секең де аузында әлі де болса сақталған Жанактың бізге белгісіз өлеңдерін теріп, ақын өміріне байланысты жаңсақ деректердің түп-тамырын қазып, анықтап, аршып беріп отыр. Әдебиет тарихын зерттеумен арнайы айналысқан ғалым болмаса да, өз ынтасымен еткен бұл еңбегіне рахметтен басқа айтарымыз жоқ. Рас, Жанак ақын жөнінде мерзімді баспасөздерде белгілі ғалымдарымыз талай рет сөз қозғап, келелі-келелі пікірлер айтып келеді. Сейітжан Тәбәрікұлы еңбегінің олардан өзгешелігі – Жанак жүріп өткен сокпақтардың соқыр сорабын көмескі уақыт шаңының астынан іздеп табуында жатыр. Санаулы жылдарда Сейітжан аға бірнеше кітап жазды. «Тауқымет» кітабында ашаршылық пен репрессия жылдарындағы ел басынан өткен азапты қасіретті қозғаса, соңғы «Жүрек сөйлейді» кітабында өз өмірін тілге тиек ете отырып, заман, уақыт, тәуелсіздік және замандастары жөнінде толғанады. Өмірімен де, өнерімен де еліне үлгі, халқына қадірлі осы бір асыл ағаның алғашқы кітабына жазған алғысөзімде: «Сейітжан Тәбәрікұлы сияқты жайсаң жанды, бала мінезді адаммен менің жолымды тағдыр ерте түйістірді... Зады, Кеңес өкіметі тұсында атқа мініп, ел басқарғандарды екі топқа бөліп қарауға болады. Бірі – қарақан басының қамын ойлап, партияның атса оғы, шапса қылышы болғандар, екіншісі – ақырын жүріп, анық басып, партияға да адал, халыққа да адал қызмет еткендер. Ұлтын ұмытпағандар. Сейітжан осы екінші топқа жататын азамат» – деппін. Шынында да, солай.

Несіпбек АЙТҰЛЫ, Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты.

Толығырақ: <https://egemen.kz/article/seyitzhan>